

Gjengroing i Østlandets kulturlandskap

Christian Pedersen og Gunnar Engan

Jordbrukets kulturlandskap på Østlandet er i ferd med å gro igjen. Eng-, beite- og grasmarkarealer gror igjen med trær og busker. Dette vil få store konsekvenser for det biologiske mangfoldet som er avhengig av skjøtsel og lysåpne arealer.

Bakgrunn

Arealbruk og arealbruksendringer er en av de viktigste påvirkningsfaktorene for biologisk mangfold. Jordbrukets kulturlandskap er i stadig endring, men har de siste tiårene gått i to retninger. Det meste av det tradisjonelle og varierte landskapet er borte grunnet større krav til effektivisering og modernisering. Ofte har det resultert i mer intensiv drift på lavereliggende områder der den moderne maskinparken gjør det mulig å høste mer effektivt. I områder som er mer utilgjengelige, tyngre å drive og der teigstørrelsene er små har arealene blitt lagt brakk og hevdten opphørt. Dette har i mange tilfeller ført til økt gjengroing av jordbrukslandskapet. Mange av disse arealene er nå foreslått tilplantet med klimaskog. En slik utvikling vil påvirke leveområdene for mange karplanter og plantesamfunnene vil endre seg over tid. Arter som er avhengig av skjøtsel og at hevdten opprettholdes står i fare for å forsvinne i en mørk skog. Her blir det med andre ord viktig å velge de rette arealene.

Metode

I forbindelse med landskapsovervåkingen (3Q) til Skog og landskap, ble det i perioden 2004 til 2008 etablert et nettverk av 569 tilfeldig utvalgte analyseruter (64 m²) for karplanter fordelt på 96 av de 947 overvåkingsflatene (1 km²) over hele landet.

Disse analyserutene ble lagt ut på areal typer som i 3Q-programmet blir kartlagt som beitemark (A3), kulturpreget fastmark/villeng (F1) og utmarksbeite (F5) (Pedersen og Engan 2011).

Figur 1: Artsregistreringene gjøres innenfor en 8 x 8 meter stor analyserute der også status til arealfiguren bestemmes.

Foto: Christian Pedersen, Skog og landskap.

Arealbrukstypene ble fastsatt i felt for arealfiguren som analysrutene lå i. Dersom dekkningen av busker og trær i arealfiguren er større enn fem prosent klassifiseres arealet som villeng eller beitemark med busker og trær. Der analysrutene gror igjen og går inn i en tilgrensende skogfigur som dekker mer enn 50 prosent av analyseruta, klassifiseres arealtypen som skog.

Ved samtidig å overvåke analyserutene og arealfigurene som rutene ligger på kan vi følge utviklingen i hevdstatus over tid samtidig med endringer i karplantefloraen. Fra 2011 til 2013

2004-2008	2011-2013										
	Kulturreng	A3BB	A3BE	F1VB	F1VI	Hogstflate	F5BB	Skog	Industri	Lagerplass	SUM
A3BB Beitemark m/busker og trær		11	4	7				1			23
A3BE Beitemark	1	6	34	1	11			1			54
F1VB Villeng m/busker og trær		3	1	32	5			11	1		53
F1VI Villeng	8	2	3	30	33	1			1	2	80
F5BB Utmarksbeite m/busker og trær	1			2			4				7
SUM	10	22	42	72	49	1	4	13	2	2	217

Tabell 1: Fordeling og endring av arealbrukstyper som de 217 analyserutene lå på ved etablering og gjentak.

er det utført gjentaksregistreringer på alle de 217 analyserutene og arealfigurene i Østlandsfylkene Østfold, Akershus, Hedmark, Oppland, Buskerud, Vestfold og Telemark og resultatene presenteres her.

Resultater

Tabell 1 viser hvordan våre planteanalyseruter fanger opp gjengroingen av kulturlandskapet. For de 54 analysrutene som ble etablert på beitemark i hevd (med under fem prosent dekning av busker og trær) i 2004 – 2008, har 11 av rutene gått over til villeng, 1 til villeng med busker og trær, 6 til beitemark med busker og trær og 1 har grodd igjen som skog. For en av rutene var arealet pløyd opp og tilsådd med gras, mens en annen var tilplantet med granskog. Hele 11 av de 53 villengrutene med busker og trær var grodd igjen og gått over til skog, og hele 30 av de 80 villengrutene hadde grodd til og blitt klassifisert som villeng med busker og trær.

Figur 2 viser en analyserute på beitemark i gjengroing, som i 2005 ble klassifisert som villeng med busker og trær. Her var arealet ikke lenger benyttet til beite og en begynnende gjengroing var synlig. I 2012 ble den klassifisert som blandingsskog fordi den går inn i en større skogfigur som nå dekker mer enn 50 prosent av analyseruta. Det typiske bildet er at skogen spiser seg inn fra kantene på marginale jordbruksareal der beitedriften har opphørt. Det blir større innslag av skoglevende planter og til slutt forsvinner de artene som er tilpasset et liv med mye sol og jevnlig beiting eller slått. Foreløpig har vi bare gjentaksdata for omtrent 40 prosent av analyserutene og arealene. Når vi også får samlet data fra Vestlandet, Midt-Norge og Nord-Norge vil vi kunne si noe om den samme gjengroingstendensen vi ser i Østlandets

jordbrukslandskap er tilstede også i resten av landet.

Lys i enden av tunnelen?

Hovedtendensen i våre resultater er en åpenbar gjengroing på de arealene som vi overvåker. Resultatene viser også at noen av analyserutene forsvinner som følge av utbygging. I tillegg er det nå til vurdering tilplanting av klimaskog på de arealene som opplever gjengroing eller der hevden har opphørt (Haugland et al. 2013). Slike tiltak vil øke gjengroingshastigheten betydelig. På sikt vil slike endringer føre til at de åpne beitemarks- og kulturmarksarealene forsvinner – enten i skogen eller blir nedbygd, noe som vil medføre at både plante- og dyrearter som lever i disse naturtypene går tilbake. For det rike biologiske mangfoldet som lever i jordbrukets kulturlandskap vil det være en uheldig utvikling.

Litteratur:

- Dramstad, W. & W. Fjellstad, 2010. Program for Tilstandsovervåking og REsultatkontroll i jordbrukets KUlturlandskap (3Q). Fakta 1/2010: 2 s.
- Engan, G., Pedersen, C. & W. Dramstad, 2010. Fremmede arter i jordbrukslandskapet. Fakta 5/2010: 2 s.
- Haugland H., B. Anfinsen, H. Aasen, E. Løbersli, O-K. Selboe, T. Terum, J. Lileng, A. Granhus, G. Sjøgaard og K. H. Hanssen 2013. Planting av skog på nye arealer som klimatilskott – egnede arealer og miljøkriterier. Miljødirektoratet Rapport M26-2013. 149 s.
- Pedersen, C. og G. Engan, 2011. Karplanter i jordbrukslandskapet. Fakta 8 / 2011: 2 s.

Figur 2: Beitemark i tidlig gjengroingsfase. Bildet til venstre er fra 2005, bildet til høyre fra 2012. Foto: Harald Bratli og Christian Pedersen, Skog og landskap.